

LIETUVOS RESPUBLIKOS VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIUS

P A Ž Y M A

DĖL APSAUGOS NUO SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE ĮSTATYMO NUOSTATŲ, SUSIJUSIŲ SU NEPILNAMEČIŲ SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE AUKŲ APSAUGA, TAIKYMO PRAKTIKOJE PROBLEMŲ BEI JŲ ĮTAKOS VAIKO TEISIŲ APSAUGOS UŽTIKRINIMO EFEKTYVUMUI

2014-12-23 Nr. (6.1.-2013-209)PR-218

Dėl savo priklausomybės nuo suaugusiųjų žmonių, vaikai laikytini ypatingo pažeidžiamumo visuomenės grupe, kuriai privalo būti skiriamas išskirtinis dėmesys. Pirmąsias ir pagrindines socializacijos pamokas vaikas gauna šeimoje ar ją atstojančioje aplinkoje ir santykiai, kuriuos mato tarp suaugusiųjų, tiesiogiai įtakoja vaikų elgesio modelius, įskaitant ir smurtinį elgesį tiek vaikystėje, tiek vėlyvesniame amžiuje.

Smurtas ir jam prilyginamas vaiko gyvenimas smurtinėje aplinkoje padaro daugybinių poveikį vaikui ir stipriai paveikia tiek fizinę, tiek psichinę vaiko sveikatą¹. Buitinis smurtas, net ir tada, kai vaikas stebi smurtą prieš vieną iš tėvų, žaloja vaiką ir jis išgyvena tuos pačius elgesio, somatinius, emocinius sunkumus, atsiliepia vaiko asmenybei, socialiniam elgesiui, prisitaikymo šeimoje, mokykloje, visuomenėje ypatumams.

Siekiant tarptautinių ir nacionalinių teisės nuostatų, garantuojančių vaikui apsaugą nuo bet kokios rūšies smurto, įgyvendinimo, ilgą laiką visuomenėje vyko ir tebevyksta diskusijos dėl būtinybės nacionalinėje teisėje įtvirtinti aiškius ir konkrečiai suformuluotus draudimus naudoti vaikų atžvilgiu bet kokios rūšies smurtą, įstatyminiame lygmenyje įtvirtinant smurto formų sąvokas, uždraudžiant smurtinius vaikų auklėjimo būdus (fizinės bausmės, žeminimą ir kt.). Nors šios iniciatyvos sulaukia nemažo pasipriešinimo, dėl kurio galutiniai sprendimai (teisės aktai) nėra priimti, svarbiu žingsniu laikytinas Lietuvos Respublikos Seimo 2011 m. gegužės 26 d. priimtas Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas, kuris dėl smurto daromos žalos visuomenei, smurtą artimoje aplinkoje priskiria prie visuomeninę reikšmę turinčių veikų. Minėtu įstatymu buvo siekiama sukurti apsaugos nuo smurto privačiojoje erdvėje teisinius mechanizmus, kurie apimtų prevencines švietėjiškas priemones, prevencines poveikio priemones, apsaugos priemonių taikymo ir pagalbos teikimą smurtą patyrusiems asmenims.

Šio įstatymo nuostatos apima ir nepilnamečių smurto aukų apsaugą ir itin reikšminga vaiko teisių užtikrinimo kontekste yra tai, kad šiuo įstatymu nukentėjusiuoju nuo smurto artimoje aplinkoje pripažįstamas ir vaikas, kuris buvo smurto liudininku.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atliko šį tyrimą siekdama išsiaiškinti Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo nuostatų, susijusių su nepilnamečių smurto artimoje aplinkoje aukų apsauga, galimas taikymo praktikoje problemas bei jų įtaką vaiko teisių apsaugos užtikrinimo efektyvumui.

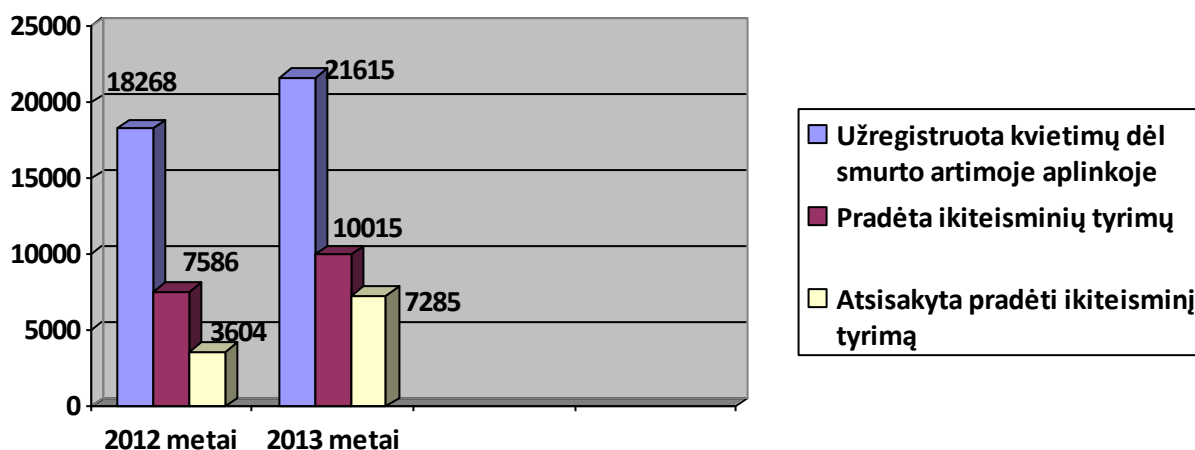
¹ Smurtas šeimoje: prevencija, intervencija ir galima pagalba.– Vilnius, 2008.– P.43.

Informacija šiam tyrimui buvo renkama iš savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių (toliau tekste – Skyriai, VTAS) bei Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos, taip pat šiame tyrime panaudoti viešai skelbiami statistiniai duomenys. Tyrimo duomenų imtis 2012 - 2013 m.

Tyrimo metu nustatyta:

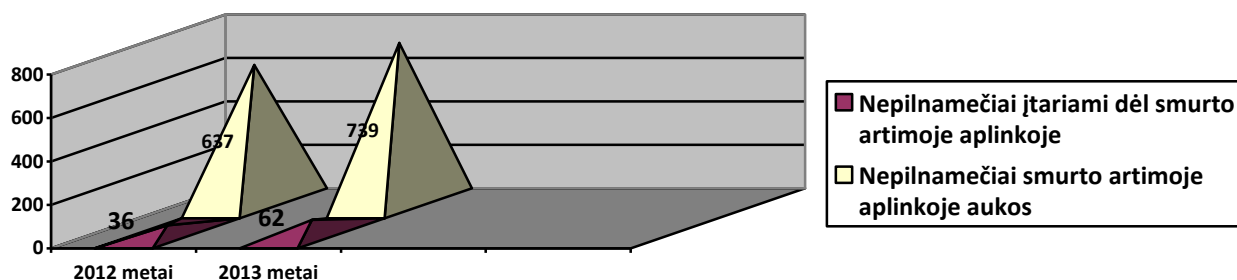
1. Statistiniai duomenys

Remiantis Policijos departamento skelbiamais duomenimis², 2012 metais užregistruota 18 268, 2013 m. – 21615 iškvietimai dėl smurto artimoje aplinkoje. 2012 metais pradėti 7586 ikiteisminiai tyrimai dėl smurto artimoje aplinkoje, 3604 atvejais atsisakyta pradėti ikiteisminius tyrimus, 7078 atvejais nepriimtas procesinis sprendimais. 2013 metais užregistruoti 21612 iškvietimai, pradėta 10015 ikiteisminių tyrimų dėl smurto artimoje aplinkoje, 7285 atvejais atsisakyta pradėti ikiteisminius tyrimus ir 4315 atvejais nepriimti procesiniai sprendimai dėl smurto artimoje aplinkoje.

Policijos departamentas, atsakydamas į prašymą pateikti duomenis apie nepilnamečius smurto artimoje aplinkoje aukas ir smurtautojus, nurodė, kad 2012 metais pradėtuose ikiteisminiuose tyrimuose 36 nepilnamečiams buvo įteikti pranešimai apie įtarimus dėl smurto artimoje aplinkoje, 2013 metais – 62 (per pirmą 2013 m. pusmetį – 27). Nukentėjusiais nuo smurto artimoje aplinkoje 2012 m. pripažinti 637 nepilnamečiai, 2013 m. – 739 nepilnamečiai (per 2013 m. I pusmetį – 382).

² <http://www.policija.lt/index.php?id=30022>

Policijos departamentas nurodė negalintis pateikti duomenų apie tai, ar nukentėjusiais pripažinti nepilnamečiai buvo tiesioginio smurto artimoje aplinkoje aukomis, ar smurto liudininkais (pagal Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą vaikai, tapę smurto artimoje aplinkoje liudininkais turėtų būti pripažinti nukentėjusiais).

2. Savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių pateikti duomenys ir informacija

Savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriai, teikdami informaciją (informaciją pateikė 52 iš 60 VTAS) apie iš policijos įstaigų gautus pranešimus apie smurto artimoje aplinkoje atvejus, kai reikia užtikrinti vaiko teisių apsaugą 2012-2013 m. I pusmetį, nurodė, kad per nurodytą laikotarpį buvo gauti 2582 pranešimai, iš jų apie 85 nepilnamečius smurtautojus, 334 apie nepilnamečius, nukentėjusius artimoje aplinkoje nuo fizinio smurto, 499 – nuo psichologinio, 13 – nuo seksualinio. Taip pat buvo pateikta informacija apie 67 vaikus, kuriems buvo reikalinga priežiūra, nes smurtautojui buvo taikytas įsipareigojimas išsikelti. Šiuo laikotarpiu gauta informacija apie 612 vaikų, kurie buvo smurto artimoje aplinkoje liudininkais (1 lentelė).

1 lentelė. Policijos įstaigų pranešimai VTAS apie nepilnamečius smurto artimoje aplinkoje aukas ir smurtavusius nepilnamečius

Savivaldybė	Pranešimų skaičius	Pranešimai apie nepilnamečius:					
		Smurtautoją	Fizinio smurto auką	Psichologinio smurto auką	Seksualinio smurto auką	Kuriam reikalinga priežiūra, kai smurtautojui taikomas įsipareigojimas išsikelti	Smurto artimoje aplinkoje liudininką
Akmenės rajono savivaldybė	47	1	12	0	0	1	33
Alytaus miesto savivaldybė	18	1	10	2	0	5	6
Anykščių rajono savivaldybė	26	0	13	20	0	3	20
Birštono savivaldybė	1	0	*	*	*	*	*
Biržų rajono savivaldybė	50	0	11	0	0	0	23
Elektrėnų savivaldybė	28	0	7	22		*	22
Ignalinos rajono savivaldybė	5	1	4	0		0	1

Jonavos rajono savivaldybė	45	0	2	0	1	1	42
Joniškio rajono savivaldybė	46	2	13	0	0	0	11
Jurbarko rajono savivaldybė	10	0	8	0	1	1	1
Kaišiadorių rajono savivaldybė	13	0	3	4		2	5
Kalvarijos savivaldybė	19	2	5	*	2	0	10
Kauno miesto savivaldybė	134	5	40	7	4	8	42
Kauno rajono savivaldybė	66	*	30	31	5	*	*
Kazlų Rūdos savivaldybė	12	0	12	0	0	4	0
Kėdainių rajono savivaldybė	17		2			17	29
Kelmės rajono savivaldybė	29	1	17	17	0	0	9
Klaipėdos miesto savivaldybė	136	3	14	4	0	*	115
Kretingos rajono savivaldybė	33	0	4	0	0	0	29
Kupiškio rajono savivaldybė	22	0	16	3	0	3	3
Lazdijų rajono savivaldybė	21	0	6	0	1	20	14
Marijampolės savivaldybė	83	0	*	*	2	0	37
Mažeikių rajono savivaldybė	41	*	*	*	*	*	*
Neringos savivaldybė	4	0	0	0	0	1	4
Pagėgių savivaldybė	2	0	2	0	0	0	0
Pakruojo rajono savivaldybė	32	0	11	0	0	0	21
Panevėžio miesto savivaldybė	125	10	23	1	4	2	85
Pasvalio rajono savivaldybė	37	0	10	27	0	0	10
Plungės rajono savivaldybė	33	1	16	0	0	0	*
Prienų rajono savivaldybė	20	2	16	*		0	2
Radviliškio rajono savivaldybė	81	3	26	0	0	0	52
Raseinių rajono savivaldybė	21	*	13	7	2	*	*
Rietavo savivaldybė	9	1	1	0	0	*	5
Rokiškio rajono savivaldybė	8	1	3	0	0	0	4
Skuodo rajono savivaldybė	28	0	5	0	0	3	7

Šakių rajono savivaldybė	12	0	4	0	0	3	8
Šalčininkų rajono savivaldybė	67	6	13	*	2	0	52
Šiaulių miesto savivaldybė	43	8	11	*	*	1	22
Šiaulių rajono savivaldybė	98	7	23	2	1	0	65
Šilalės rajono savivaldybė	61	1	*	*	2	0	37
Šilutės rajono savivaldybė	35	4	16	0	0	4	15
Širvintų rajono savivaldybė	24	1	8	0		1	14
Švenčionių rajono savivaldybė	45	0	16	16	0	14	29
Tauragės rajono savivaldybė	189	64	71	194	4	0	188
Telšių rajono savivaldybė	95	1	6	1	0	0	87
Trakų rajono savivaldybė	61	0	27	75	0	47	75
Ukmergės rajono savivaldybė	67	3	23	*	0	*	41
Utenos rajono savivaldybė	25	1	17	*	2	*	5
Varėnos rajono savivaldybė	25	0	23	0	0	0	12
Vilkaviškio rajono savivaldybė	0	0	0	0	0	0	0
Vilniaus miesto savivaldybė	372	*	90	191	4	*	*
Vilniaus rajono savivaldybė	73	3	11	19	0	0	40
Visagino savivaldybė	5	0	3	1	0	1	4
	2599	133	717	644	37	142	1066

3. Paslaugų nukentėjusiam nuo smurto vaikui (įskaitant nepilnametį smurto liudininką) spektras ir prieinamumas savivaldybėse

2011 metų pabaigoje įsigaliojus Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymui, įgyvendinant jo nuostatas, nuo 2012 metų pradėti steigti specializuotos pagalbos centrai, teikiantys (turintys teikti) specializuotą kompleksinę pagalbą smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenims.

Siekiant užtikrinti pagalbos teikimą smurto artimoje aplinkoje aukoms teikimą, įstatyme numatyta, kad specializuotos pagalbos centras, gavęs iš policijos pareigūnų informaciją apie smurto atvejį ir smurtą artimoje aplinkoje patyrusio asmens ryšiams palaikyti duomenis, nedelsdamas telefonu, elektroniniu paštu ar tiesiogiai turi susisiekti su smurtą patyrusiu asmeniu ir pasiūlyti pagalbą, padedančią įveikti krizinę situaciją: išsiaiškinti esamą padėtį ir emociškai palaikyti, informuoti apie tolesnės pagalbos teikimą ir individualaus pagalbos priemonių plano sudarymą, su

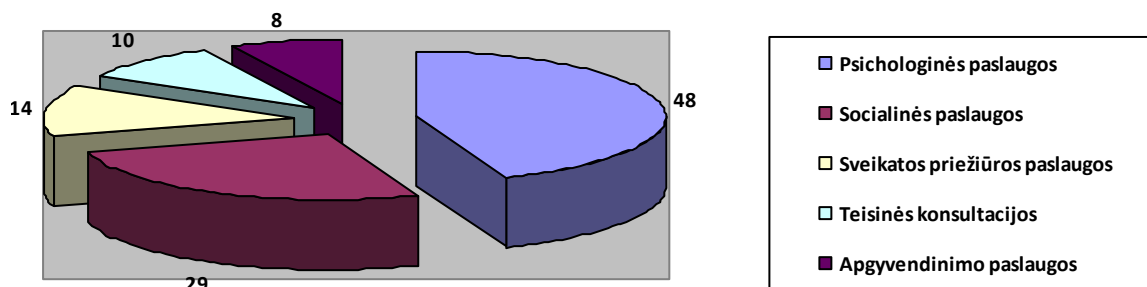
smurtą patyrusių asmeniui suderinti jam priimtinausią tolesnės specializuotos kompleksinės pagalbos teikimo būdą (telefonu, elektroniniu paštu ar susitikus). Pagalbos planas gali būti tikslinamas pasikeitus aplinkybėms, pagal susitarimą su smurtą patyrusių asmeniui, pasitelkiant kitas pagalbą smurto artimoje aplinkoje teikiančias organizacijas ar specialistus.

Siekiant suteikti ilgalaikę pagalbą smurtą patyrusiam asmeniui, numatytas specializuotų pagalbos centrų bendradarbiavimas su savivaldybių ar nevyriausybinių organizacijų krizių centrais, teikiančiais apnakvindinimo ar apgyvendinimo paslaugas, su socialinių paslaugų įstaigomis, policija, sveikatos priežiūros įstaigomis, juridinę pagalbą teikiančiomis institucijomis.

Jei paaiškėja, kad smurto liudininkais buvo vaikai ir/ar prieš vaikus buvo tiesiogiai smurtauta, specializuotos pagalbos centras apie tai praneša smurtą patyrusių asmenų gyvenamosios vietos savivaldybės administracijos Vaiko teisių apsaugos skyriui.

Didžioji dauguma informaciją pateikusių VTAS nurodė, kad smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems vaikams teikiamos socialinės, psichologinės, teisinės, medicininės (esant poreikiui) paslaugos, pagalbos teikimo nepilnamečiams, nukentėjusiems nuo smurto artimoje aplinkoje, problemų savivaldybės teritorijoje nėra. VTAS informuoja vaiko, patyrusio smurtą, šeimą (ar kitus teisėtus atstovus) ir vaiką apie savivaldybės teritorijoje teikiamas paslaugas, esant poreikiui išrašo tarpininkavimo raštą arba siuntimą šioms paslaugoms gauti. Paslaugų teikėjai, kuriuos nurodo VTAS, paslaugas smurtą patyrusiam vaikui teikia nemokamai.

Savivaldybėse teikiamų paslaugų vaikams, nukentėjusiems nuo smurto artimoje aplinkoje, spektras

Atkreiptinas dėmesys, kad smurto prieš vaiką artimoje aplinkoje atvejais, VTAS informuoja vaiko įstatyminius atstovus apie paslaugų prieinamumą (galimas gauti) savivaldybėje.

Analizuojant pateiktus duomenis apie aukščiau minėtas paslaugas teikiančius subjektus matyti, kad jas dažniausiai teikia pedagoginės psichologinės tarnybos (švietimo pagalbos centrai ir pan.), mokyklų socialiniai pedagogai, socialinių paslaugų centrai ar seniūnijų socialiniai darbuotojai, vaikų dienos centrai socialinės rizikos vaikams, vaiko teisių apsaugos skyriai, retesniais atvejais – krizių centrai ar kitos nevyriausybinės organizacijos, psichikos sveikatos centrai.

Pateikti duomenys rodo, kad nagrinėjamu laikotarpiu kai kuriose savivaldybėse (pvz., Šakių raj.) skyrėsi paslaugų prieinamumas nukentėjusių nuo smurto aukų grupėms – tiesioginio ir netiesioginio (liudininkai) smurto aukoms. Vaikai, tapę smurto artimoje aplinkoje liudininkais, paslaugas gauna žymiai rečiau, atsižvelgiant į „situacijos sunkumą“.

Kalvarijos savivaldybės VTAS nurodė, kad šioje savivaldybėje paslaugos gali būti teikiamos tik socialinės rizikos šeimoms, kitoms šeimoms paslaugų nėra, todėl nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėję vaikai dėl pagalbos jiems suteikimo siunčiami į mokyklas (psichologas, socialinis pedagogas) arba psichikos sveikatos centrą. Vilniaus m. VTAS taip pat informavo, kad smurtą

patyrusiam vaikui teikiamos socialinės paslaugos (informavimas, konsultavimas, tarpininkavimas ir pan.), tik tada, jei šeima įrašoma į socialinės rizikos šeimų apskaitą, šeimai teikiama informacija, kur vaikas galėtų gauti psichologinę pagalbą, ugdymo įstaigoje vaikas gauna socialinio pedagogo ir psichologo pagalbą.

Yra savivaldybių, kurios nurodo organizuojančios tik psichologinę pagalbą smurtą artimoje patyrusiam vaikui (pvz. Kazlų Rūdos savivaldybė, Kauno miesto savivaldybė, Mažeikių rajono savivaldybė, Šiaulių rajono savivaldybė, Šakių rajono savivaldybė, Lazdijų rajono savivaldybė, Vilkaviškio rajono savivaldybė, Marijampolės savivaldybė ir kt.).

Nemažai informaciją pateikusių savivaldybių nurodė, kad smurtą patyrusiems vaikams teikiama intensyvi krizių įveikimo pagalba, tačiau šios paslaugos turinys savivaldybėse skiriasi – vienose savivaldybėse tai vaiko paėmimas iš šeimos, kitose – smurtą patyrusios motinos ir vaiko laikinas apgyvendinimas krizių centre.

VTAS nedisponuoja duomenimis apie tai, kiek ir kokių paslaugų, kokiam vaikų, nukentėjusių nuo smurto artimoje aplinkoje, skaičiui buvo suteikta nagrinėjamu laikotarpiu, dažniausiai siūloma psichologinė pagalba, kurią teikia pedagoginės – psichologinės tarnybos, vaikų dienos centrai, nevyriausybinės organizacijos, vykdančios projektinę veiklą.

2 lentelė. Specializuotos pagalbos smurto artimoje aplinkoje aukoms centrai³

Specializuotos pagalbos centras	Aptarnaujamas regionas
Asociacija Vilniaus moterų namai	Vilniaus m. (be Naujininkų, Naujosios Vilnios, Grigiškių seniūnijų)
Asociacija Moterų informacijos centras	Vilniaus m. Naujininkų, Naujosios Vilnios, Grigiškių seniūnijos, Vilniaus r., Trakų r., Širvintų r., Šalčininkų r., Švenčionių r.
Asociacija Kauno apskrities moterų krizių centras	Kauno m.
Kauno apskrities vyrų krizių centras	Kauno m., apskrities, Elektrėnų, Ukmergės savivaldybių vyrams
Asociacija Kauno moterų draugija	Kauno r., Prienų r., Birštono
Viešoji įstaiga Klaipėdos socialinės ir psichologinės pagalbos centras	Klaipėdos m., Neringos, Palangos m.
Asociacija Kretingos moterų informacijos ir mokymo centras	Klaipėdos r., Kretingos r., Šilutės r., Skuodo r.
Asociacija Moterų veiklos inovacijų centras	Šiaulių m., Šiaulių r., Akmenės r., Joniškio r., Pakruojo r., Radviliškio r.
Asociacija Lietuvos agentūros "SOS vaikai" Panevėžio skyrius	Panevėžio m., Panevėžio r., Biržų r., Kupiškio r., Rokiškio r., Pasvalio r.
Asociacija Marijampolės apskrities moters veiklos centras	Kalvarijos, Marijampolės r.
Asociacija Marijampolės apskrities moterų namai	Šakių r., Vilkaviškio r., Kazlų Rūdos, Jurbarko
Asociacija Alytaus miesto moterų krizių centras	Alytaus m., Alytaus r., Varėnos r., Lazdijų r., Druskininkų
VšĮ Moters pagalba moteriai	Jonavos r., Kaišiadorių r., Elektrėnų, Ukmergės r., Kėdainių r., Raseinių r. savivaldybės
Viešoji įstaiga Telšių krizių centras	Telšių r., Plungės r., Rietavo, Mažeikių r.
Asociacija Visagino šeimos krizių centras	Visagino m., Ignalinos r., Zarasų

³ Pagalba teikiama darbo dienomis nuo 9 iki 17 val., šaltinis – Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos informacija (<http://www.socmin.lt/lt/seima-ir-vaikai/seimos-politika/specializuotos-pagalbos-centrai.html>)

Asociacija Anykščių moterų užimtumo ir informacijos centras	Utenos r., Molėtų r., Anykščių r.
Tauragės moters užimtumo ir informacijos centras	Kelmės r., Tauragės r., Šilalės r., Pagėgių

Pagal Socialinių paslaugų ir priežiūros departamento interneto svetainėje skelbiamų programos „Socialinės aprėpties stiprinimas“ priemonės „Įgyvendinti Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą ir specializuotos pagalbos centrų programos priemonės“ 2012 ir 2013 metų ataskaitas, 2012 metais 9 Centrų vykdomiems projektams (numatant savivaldybes, kuriose šios organizacijos turėtų teikti specializuotą kompleksinę pagalbą smurto aukoms) buvo skirta 580000 Lt, 2013 metais – 920000 Lt.

Ataskaitose nurodyta, kad Projektų vykdytojai užfiksavo 2012 metais 46 vaikus iki 16 metų (paaiškinimai, kodėl pasirinkta būtent tokia amžiaus riba ataskaitose nepateikti), patyrusius smurtą artimoje aplinkoje, 2013 metais – 443 vaikus iki 17 metų. 2013 metais Centrai sudarė 55 individualius pagalbos planus smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems vaikams (2012 metų duomenų nėra).

Dažniausiai suteiktos paslaugos – tarpininkavimas ir konsultavimas, jos sudaro daugiau nei pusę suteiktų paslaugų. Įdomu tai, kad 2013 metų ataskaitoje nurodyta, jog 23 proc. tarpininkavimo ir atstovavimo paslaugų suteiktos vaiko teisių apsaugos skyriuose. Paminėtina aplinkybė, kad pagal pateiktas ataskaitas 2012 metais 61 proc. paslaugų buvo suteikta telefonu (2013 metų ataskaitoje duomenys šiuo aspektu nenagrinėti).

Dalis paslaugų smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenims valstybės biudžeto lėšomis finansuojama ir per Valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategijos įgyvendinimo priemonę „Remti savivaldybių teritorijose nevyriausybinės organizacijas ir savivaldybės įstaigas, teikiančias socialines paslaugas, ilgalaikę psichologinę, medicininę, teisinę pagalbą smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenims“. 2013 metais Projekto vykdytojai užfiksavo 77 smurtą artimoje aplinkoje patyrusius vaikus ir 9 smurtavusius vaikus.

Iš aukščiau nurodytose ataskaitose paskelbtų duomenų matyti, kad vaikams, nukentėjusiems nuo smurto artimoje aplinkoje, suteiktų paslaugų dalis yra neženkli, t.y. absoliuti dauguma paslaugų suteikta suaugusiems asmenims.

Nacionalinėje smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2011 – 2015 metų programoje, patvirtintoje socialinės apsaugos ir darbo ministro 2011 m. sausio 3 d. įsakymu Nr.A1-2, numatyta organizuoti kompleksinių paslaugų teikimą vaikams, nukentėjusiems nuo smurto, ar netiesioginio šeimyninio smurto aukoms (liudininkams) ir jų šeimų nariams. Už šios priemonės įgyvendinimą atsakinga Socialinės apsaugos ir darbo ministerija bei savivaldybės. Priemonės įgyvendinimui (2011-2015 metams) skirta 2180000 litų.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, vadovaudamasi Projektų, skirtų organizuoti kompleksinių paslaugų teikimą vaikams, nukentėjusiems nuo smurto, ar netiesioginio šeimyninio smurto aukoms (liudininkams) ir jų šeimų nariams, atrankos konkurso organizavimo 2011 – 2015 metais nuostatais (toliau – Nuostatai) kasmet organizuoja kompleksinių paslaugų vaikams teikimo konkursus, kuriose turi teisę dalyvauti nevyriausybinės organizacijos, turinčios ne mažiau kaip 3 metų darbo patirtį, teikiant kompleksines paslaugas smurto aukoms ir jų šeimos nariams ir galinčios užtikrinti iš dalies projekto finansavimą iš kitų finansavimo šaltinių.

Socialinių paslaugų priežiūros departamento prie SAMD priemonės „Organizuoti kompleksinių paslaugų teikimą vaikams, nukentėjusiems nuo smurto, ar netiesioginio šeimyninio

smurto aukoms (liudininkams) ir jų šeimų nariams“ 2012 metų įvykdymo ataskaitoje (2012 m. sausio 25 d. Nr. ŠJ1-12)⁴ nurodyta, kad 2012 metais buvo iš dalies finansuoti 5 projektai, jų įgyvendinimui 2012 metams iš valstybės biudžeto skiriant 300 000 Lt.

2012 metais kompleksinių paslaugų organizavimą nuo smurto nukentėjusiems vaikams bei netiesioginio šeimyninio smurto aukoms (liudininkams), jų šeimų nariams įgyvendino 5 viešosios įstaigos (3 lentelė).

3 lentelė. Įstaigos, 2012 metais teikusios kompleksinę pagalbą nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjusiems vaikams⁵

Įstaigos pavadinimas	VšĮ „Pagalbos paaugliams iniciatyva“
	VšĮ Vaikų laikinosios globos namai „Atsigręžk į vaikus“
	VšĮ „Paramos vaikams centras“
	VšĮ „Psichologinės paramos ir konsultavimo centras“
	VšĮ „Šeimos santykių institutas“

Šiose įstaigose kompleksinė pagalba suteikta 758 nuo smurto nukentėjusiems vaikams (nuo tiesioginio smurto nukentėjusiems 339 berniukams ir 347 mergaitėms bei netiesioginio smurto nukentėjusiems – 30 berniukų ir 42 mergaitėms).

Daugiausia 2012 metais nukentėjusių vaikų – 357, patyrė psichologinį smurtą. Nuo fizinio smurto nukentėjo 310 vaikų. Mažiausiai vaikų patyrė seksualinį smurtą – 68 vaikai. Nuo netiesioginio smurto nukentėjo – 72 vaikai.

2012 metais kompleksinės paslaugos suteiktos 483 nukentėjusių nuo smurto ar netiesioginio smurto aukų šeimoms. Remiantis šios ataskaitos duomenimis, pagrindinė priemonė kompleksinės pagalbos teikimui smurto aukoms – konsultacijos. Per ataskaitinį laikotarpį 4781 val. (68 proc.) konsultacijų sudarė psichologinė pagalba (vaikų būklės psichologinis įvertinimas, vaikų paruošimas teisminiam procesui ir kt.); 1511 val. (22 proc.) teiktų kompleksinių paslaugų sudarė socialinė pagalba (nurodomos socialinio darbuotojo individualios konsultacijos, socialinės konsultacijos tėvams ir kt.); 126 val. (2 proc.) – sveikatos priežiūros pagalba; 61 val. (1 proc.) – teisinė pagalba ir 533 val. (8 proc.) – kita reikalinga pagalba (savanorių teikiama pagalba, emocinis ir socialinis palaikymas).

Minėtos priemonės 2013 metų įvykdymo ataskaitoje (2014 m. sausio 15 d. Nr. ŠJ1-1)⁶ nurodyta, kad 2013 metais finansuoti 7 projektai, jų įgyvendinimui iš valstybės biudžeto skiriant 299 497 Lt. Projektus įgyvendino 7 įstaigos (4 lentelė):

4 lentelė. Įstaigos, 2013 metais teikusios kompleksinę pagalbą nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjusiems vaikams⁷

Įstaigos pavadinimas	VšĮ „Pagalbos paaugliams iniciatyva“
	VšĮ Vaikų laikinosios globos namai „Atsigręžk į vaikus“
	VšĮ „Paramos vaikams centras“
	VšĮ „Psichologinės paramos ir konsultavimo centras“
	VšĮ „Šeimos santykių institutas“

⁴ http://www.sppd.lt/media/mce_filebrowser/2014/10/29/2012_NSPVP__1_1_4_1_2.pdf

⁵ Socialinių paslaugų priežiūros departamento duomenimis.

⁶ http://www.sppd.lt/media/mce_filebrowser/2014/10/29/2013_NSPVP_1_1_5_1.pdf

⁷ Socialinių paslaugų priežiūros departamento duomenimis.

	VšĮ „Vaikų ir paauglių socialinis centras“
	VšĮ Telšių krizių centras

2013 metais kompleksinė pagalba suteikta 900 nuo smurto nukentėjusiems vaikams (į šį skaičių įeina ir testinės kompleksinės pagalbos teikimas vaikams, nukentėjusiems 2012 metais) ir 627 šeimoms. Socialinių paslaugų priežiūros departamento ataskaitoje nurodyta, jog iš 900 vaikų, kuriems buvo suteikta pagalba, 739 nukentėjo nuo tiesioginio smurto (iš jų 339 berniukai ir 400 mergaičių), nuo netiesioginio – 161 vaikas (iš jų 79 berniukai ir 82 mergaitės). Daugiausia nukentėjusiųjų vaiku patyrė psichologinį smurtą – 522 vaikai, nuo fizinio smurto nukentėjo 318 vaiku. Seksualinį smurtą patyrė 60 vaikų.

Socialinių paslaugų priežiūros departamento skelbiamais duomenimis, aukščiau minėtos organizacijos, teikiančios kompleksinę pagalbą, išsidėsčiusios dvejuose didžiausiuose Lietuvos miestuose – Vilniuje ir Kaune, bei Telšiuose, tačiau kompleksinę pagalbą teikia smurto aukoms iš visos Lietuvos teritorijos. Projektų veiklas įgyvendinti padeda projektų vykdytojų sudaromos mobilios komandos bei bendradarbiavimo partneriai, su kuriais pasirašytos bendradarbiavimo sutartys. 844 nukentėję nuo tiesioginio ir/ar netiesioginio smurto vaikai pateko į projektus vykdančias organizacijas pagal tiesioginius Vaiko teisių apsaugos tarnybų nukreipimus.

Remiantis cituojamos ataskaitos duomenimis, pagrindinė priemonė kompleksinės pagalbos teikimui smurto aukoms – individualios konsultacijos. Per ataskaitini laikotarpį daugiausiai buvo suteikta psichologo konsultacijų – 6192 val. iš kurių 4111 val. konsultacijų suteikta nuo tiesioginio smurto nukentėjusiems vaikams, 622 val. – vaikams nukentėjusiems nuo netiesioginio smurto, 1227 val. – šeimos nariams, nukentėjusiems nuo tiesioginio smurto ir 232 val. – šeimos nariams nukentėjusiems nuo netiesioginio smurto. Dažniausiai suteikta psichologinė pagalba (vaikų būklės psichologinis įvertinimas, vaiku paruošimas teisminiam procesui, individualios psichologų konsultacijos). 882 val. visų teiktų kompleksinių paslaugų – socialinė pagalba nuo tiesioginio smurto nukentėjusiems šeimos nariams (nurodomos socialinio darbuotojo individualios konsultacijos, socialinės konsultacijos tėvams ir kt.); 541 val. socialinė pagalba teikta tiesioginį smurtą patyrusiems vaikams.

Iš surinktos informacijos matyti, kad paslaugos smurtą patyrusiems vaikams savivaldybėse išplėtotos netolygiai, t.y. skiriasi tiek paslaugų spektras, tiek paslaugas teikiantys subjektai.

4. Vaiko teisių apsaugos skyrių stebimos pagalbos vaikams, nukentėjusiems nuo smurto artimoje aplinkoje, teikimo problemos (informaciją pateikė 17 VTAS):

1) paslaugų trūkumas ir jų prieinamumas

VTAS nurodo, kad trūksta kompetentingų specialistų (vaikų psichiatrai, psichoterapeutai, psichologai). Ypač akcentuojamas psichologo paslaugų trūkumas, todėl dažnai pagalbą teikia tik mokyklų ar pedagoginių psichologinių tarnybų specialistai (psichologai, jų neesant – socialiniai pedagogai). Specialistų trūkumas sąlygoja didelius jų darbo krūvius, todėl pagalbos vaikams teikimas neretai užtrunka ir ji laiku nesuteikiama (kai kuriose savivaldybėse nėra skubios pagalbos vaikui, tenka laukti po keletą savaičių), todėl tai įtakoja pagalbos efektyvumą. Ta pati situacija yra ir su nevyriausybinėse organizacijose dirbančiais specialistais, vykdančiais projektinę veiklą – psichologas atvyksta nustatytu periodiškumu ir dienomis.

Taip pat kyla atvykimo pas specialistus problemos atokesnių kaimų ar gyvenamųjų vietovių gyventojams, todėl neretai dėl finansinių problemų, užimtumo ar kitų priežasčių pagalbos vaikui atsisakoma, ypač tęstinių konsultacijų atvejais.

Yra VTAS, nurodžiusių, kad savivaldybės teritoriją aptarnaujantis apskrities specializuotos pagalbos centras į rajonus nevyksta, dažniausiai pagalbą teikia telefonu.

2) nepakankamo finansavimo problemos, sąlygojančios paslaugų smurto aukoms infrastruktūros plėtrą ir kompetentingų specialistų trūkumą;

3) nemotyvuoti tėvai ir /ar vaikas. Neretai tėvai ar kiti vaiko įstatyminiai atstovai neįvertina ar nesupranta pagalbos vaikui poreikio ir reikšmės, todėl jos atsisako.

4) kompleksinės pagalbos – specializuotų centrų trūkumas;

5) bendradarbiavimo ir koordinavimo problemos. Trūksta koordinacijos tarp institucijų, kartais dubliuojasi įvairių institucijų funkcijos (pvz., vaikas apklausiamas ir policijos įstaigoje, ir VTAS, surašomi protokolai ir kt.);

6) grįžtamojo ryšio apie suteiktas paslaugas nebuvimas.

Nors dalis VTAS nurodė, kad jų veiklos teritorijos savivaldybėse nėra problemų, susijusių su pagalbos (paslaugų) teikimu smurtą artimoje aplinkoje patyrusiam vaikui, tačiau pateikta informacija apie paslaugų spektrą ir jų teikėjus leidžia manyti, kad nurodytos problemos gali būti aktualios, tačiau neidentifikuotos, ir kitose savivaldybėse, todėl jų mastas gali būti didesnis, nei nurodyta vaiko teisių apsaugos kontrolierei pateiktoje informacijoje.

5. Duomenys apie savivaldybėse taikomos smurtinio elgesio korekcijos programos tėvams ar kitiems šeimos nariams, smurtavusiems prieš vaiką ar vaiko akivaizdoje

Pateikti duomenys atskleidė, kad tiriamuoju laikotarpiu 15 savivaldybių VTAS neturėjo informacijos (nurodė, kad tokių nėra) apie smurtinio elgesio korekcijos programas ir galimus jų vykdytojus, 3 vaiko teisių apsaugos skyriai informacijos apie smurtinio elgesio korekcijos programas nepateikė.

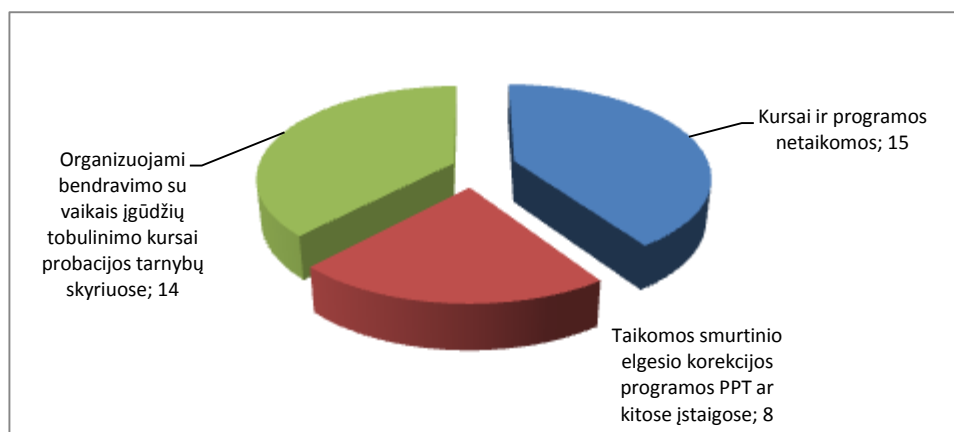
3 lentelė. VTAS pateikta informacija apie smurtinio elgesio korekcijos programas

Programos/kursų pavadinimas	Savivaldybės, kuriose taikomos	Programas vykdančios institucijos
Smurtinio elgesio korekcijos	Pasvalio rajono savivaldybė	Apygardų probacijos tarybų Probacijos skyriai arba kitos įstaigos (pagal bendradarbiavimo su Probacijos tarnybomis sutartis)
	Biržų rajono savivaldybė	
	Joniškio rajono savivaldybė	
	Šilutės rajono savivaldybė	
	Šakių rajono savivaldybė	
	Akmenės rajono savivaldybė	
	Kupiškio rajono savivaldybė	
	Šiaulių rajono savivaldybė	
	Kauno miesto savivaldybė	
	Šilalės rajono savivaldybė	
	Mažeikių rajono savivaldybė	
	Alytaus rajono savivaldybė	
	Pakruojo rajono savivaldybė	
	Šiaulių miesto savivaldybė	
	Klaipėdos miesto savivaldybė	Pedagoginė psichologinė tarnyba, Šeimos ir vaiko gerovės centras, Klaipėdos miesto socialinės ir psichologinės pagalbos centras
Panevėžio miesto savivaldybė	Pedagoginė psichologinė tarnyba	

	Telšių rajono savivaldybė	Telšių krizių centras
	Ukmergės rajono savivaldybė	Ukmergės mokytojų švietimo centras
	Jonavos rajono savivaldybė	Suaugusiųjų švietimo centras
	Skuodo rajono savivaldybė	Skuodo socialinių paslaugų šeimai centras
	Tauragės rajono savivaldybė	Tauragės rajono savivaldybės pagalbos mokytojui ir mokiniui centras
	Trakų rajono savivaldybė	VŠĮ šeimos centras „Ergo Sum“
Bendravimo su vaikais įgūdžių tobulinimo kursai ar kitos programos	Radviliškio rajono savivaldybė	Pedagoginė psichologinė tarnyba, Psichikos sveikatos centras
	Kaišiadorių rajono savivaldybė	Pedagoginė psichologinė tarnyba
	Švenčionių rajono savivaldybė	
	Alytaus miesto savivaldybė	
	Rokiškio rajono savivaldybė	
	Prienų rajono savivaldybė	
	Kelmės rajono savivaldybė	
	Rietavo savivaldybė	
	Utenos rajono savivaldybė	
	Vilniaus rajono savivaldybė	
	Pakruojo rajono savivaldybė	Paslaugų teikėjas nenurodytas
	Kazlų Rūdos savivaldybė	
	Neringos savivaldybė	
Kursai ir programos netaikomos arba VTAS tokių duomenų neturi	Birštono savivaldybė	
	Kalvarijos savivaldybė	
	Širvintų rajono savivaldybė	
	Jurbarko rajono savivaldybė	
	Marijampolės savivaldybė	
	Ignalinos rajono savivaldybė	
	Plungės rajono savivaldybė	
	Varėnos rajono savivaldybė	
	Šalčininkų rajono savivaldybė	
	Lazdijų rajono savivaldybė	
	Vilniaus miesto savivaldybė	
	Druskininkų savivaldybė	
	Vilkaviškio rajono savivaldybė	
	Pagėgių savivaldybė	
	Anykščių rajono savivaldybė	
Duomenų nepateikė	Visagino rajono savivaldybė	
	Kauno rajono savivaldybė	
	Raseinių rajono savivaldybė	

35 VTAS nurodė, jog smurtinio elgesio korekcijos programos vykdomos arba, esant poreikiui galėtų būti vykdomos. Pagal pateiktus duomenis, 14-oje iš 35 savivaldybių smurtinio elgesio korekcijos programas vykdo Apygardų probacijos tarnybų probacijos skyriai (kai kuriuose savivaldybėse probacijos tarnybų siuntimu – visuomenės sveikatos centrai), 8 savivaldybėse – pedagoginės psichologinės tarnybos ar su švietimu susijusios įstaigos bei kitos organizacijos bei įstaigos.

13 iš minėtų 35 savivaldybių, teikdami informaciją nagrinėjamu aspektu, nurodė, kad jų savivaldybėse organizuojami pozityvios tėvystės grupių užsiėmimai, bendravimo su vaikais tobulinimo kursai, smurtinio elgesio korekcijos užsiėmimai ir pan. Šiuos užsiėmimus kursus dažniausiai organizuoja rajono pedagoginės psichologinės tarnybos. Kaip nurodo patys VTAS, bendravimo su vaikais tobulinimo kursai yra skiriami pagal Administracinių teisės pažeidimų kodekso 181 ir/ar 181(1) straipsniuose nustatytus administracinės teisės pažeidimus (už tėvų valdžios panaudojimą priešingai vaiko interesams ir kt.).

6. Nepilnamečio smurtautojo elgesio problemų sprendimas ir taikomos atsakomybės rūšys

Renkant informaciją, reikalingą šiam tyrimui, vaiko teisių apsaugos skyriams buvo pateikti klausimai, susiję išimtinai su smurtu artimoje aplinkoje, tačiau nemažai VTAS pateiktų atsakymų leidžia daryti prielaidą, jog dalis atsakymų ir pateiktos informacijos yra susiję apskritai su smurtauti linkusių vaikų elgesio problemų sprendimu, neišskiriant Apsaugos nuo smurto artimoje įstatymo taikymo specifikos. Todėl pateikti ir apibendrinti duomenys turi būti vertinami atsižvelgiant į šią tikimybę.

Išanalizavus vaiko teisių apsaugos skyrių (34) pateiktą informaciją, pastebėta, jog nepilnamečio smurtautojo elgesio problemos dažniausiai sprendžiamos siūlant psichologines konsultacijas (17 savivaldybių). Paprastai psichologines konsultacijas vaikui smurtautojui teikia savivaldybės teritorijoje veikiančios pedagoginės – psichologinės tarnybos, rečiau vaikai nukreipiami į specializuotą pagalbą teikiančias įstaigas (pvz. Vaiko raidos centrą, Kauno m. savivaldybėje vaikas nukreipiamas į Psichosocialinės reabilitacijos vaikų ir paauglių dienos centro programą, kt.).

23 savivaldybėse vaiko smurtautojo elgesio problemos sprendžiamos vaiko elgesį svarstant Vaiko gerovės komisijoje ir sprendžiant minimalios bei vidutinės vaiko priežiūros priemonių skyrimo tikslingumą. Iš pateiktos informacijos matyti, kad kai kuriose savivaldybėse (pvz. Šalčininkų, Kauno raj. ir kt.) minimalios ar vidutinės vaiko priežiūros priemonių taikymas yra pagrindinė ir neretai vienintelė priemonė sprendžiant vaiko elgesio problemas. Kai kurie VTAS nurodė, kad prieš inicijuojant ir svarstant šių priemonių skyrimo klausimą, su vaiku ir jo tėvais VTAS praveda „profilaktinius pokalbius“ (5 VTAS) ar perduoda spręsti vaiko elgesio problemas mokymosi įstaigoms, kurios įtraukia vaikus į priešsmurtines ir/ar prevencines programas, vykdomas mokyklose (6 VTAS).

Nors vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių sistema skirta vaiko, turinčio elgesio sutrikimų, socializacijai, ugdymui bei socialinės, pedagoginės, psichologinės, specialiosios pedagoginės, informacinės arba kitos pagalbos teikimui ir sukurta tam, kad padėtų vaikui įveikti susiformavusį ydingą elgesį, išsiugdyti prasmingo individualaus ir visuomeninio gyvenimo sampratą, pasitaiko atvejų, kai VTAS nurodo, jog savivaldybėse minimalios ar vidutinės priežiūros priemonių taikymas traktuojamas kaip nepilnamečio teisinės atsakomybės forma ir/ar rūšis.

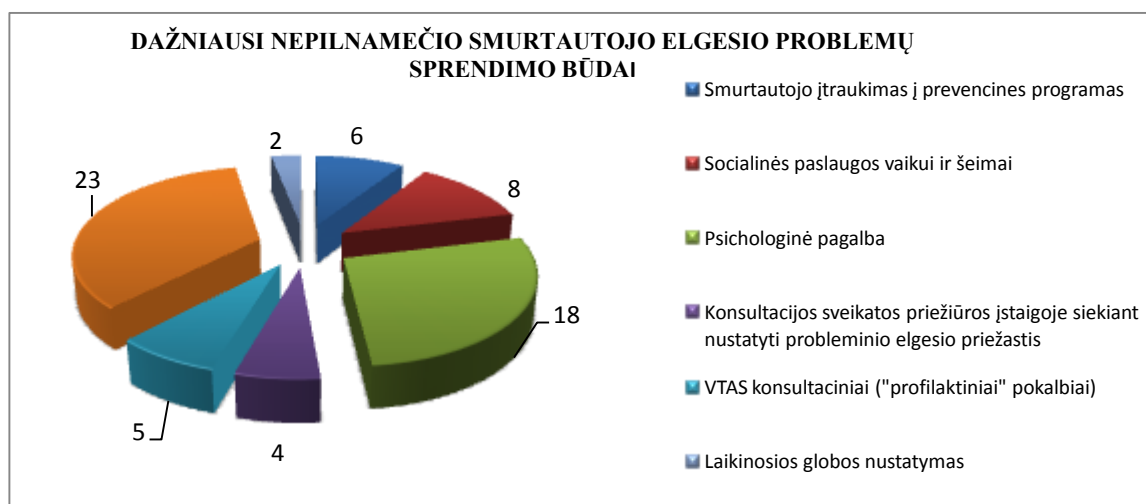
Yra atvejų, kai nesikeičiant vaiko elgesiui, tėvams siūloma konsultuoti vaiką sveikatos priežiūros įstaigoje, siekiant nustatyti sveikatos sutrikimų įtaką probleminiam vaiko elgesiui. Ignalinos VTAS profilaktinius pokalbius nurodė kaip vienintelę elgesio korekcijos priemonę.

Taip pat VTAS nurodė, sprenddami vaikų smurtinio elgesio problemas bendradarbiauja su tėvais, konsultuoja informuoja, tarpininkauja (2 VTAS), 2 VTAS nurodė nustatantys smurtaujantiems vaikams laikinąją globą.

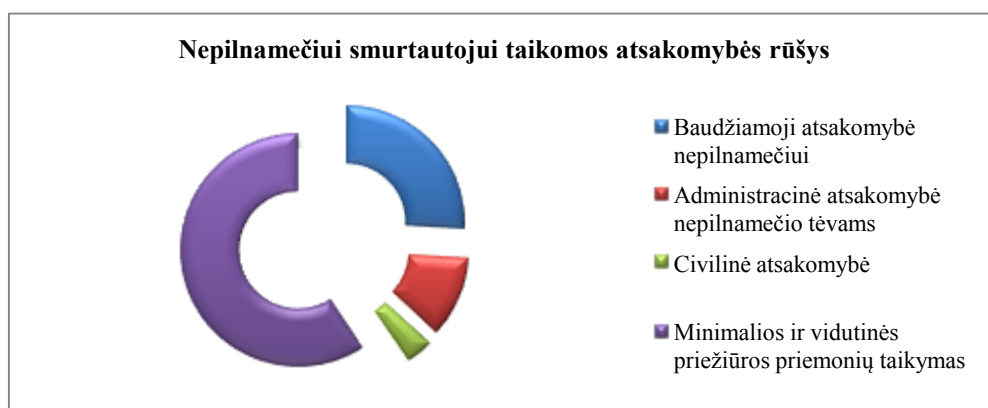
Išskirtinas Jonavos rajono savivaldybės atvejis, kai VTAS perduoda informaciją apie nepilnamečių smurtautoją Jonavos policijos komisariatui dėl poveikio priemonių taikymo nepilnamečiui ar jo įstatyminiams atstovams, neskiriant jokių paslaugų, skirtų elgesio korekcijai.

Kai kurių VTAS teigimu, gavus informaciją apie smurtaujančią vaiką ir sprendžiant jo elgesio problemas, visų pirma renkama informacija apie vaiką ir jo šeimą, nustatomas socialinių paslaugų vaikui ir jo šeimai poreikis (8 VTAS), kai kuriais atvejais (jei šeimai jau teikiamos socialinės paslaugos), sprendžiamas klausimas dėl teikiamų socialinių paslaugų efektyvumo ir naujų (kitų) socialinių paslaugų skyrimo ir teikimo.

Policijos departamento pateiktais duomenimis, per šiame tyrime apžvelgiamą laikotarpį teismai dviem atvejais nepilnamečiams skyrė kardomąją priemonę – įpareigojimą gyventi skyrium nuo nukentėjusių. Nepilnamečiai buvo apgyvendinti vaikų globos namuose.

Teisinės atsakomybės vaikui, smurtavusiam artimoje aplinkoje, taikymas tiesiogiai susijęs su vaiko amžiumi, nuo kurio vaikas gali būti patrauktas baudžiamojon ar administracinėn atsakomybėn. 5 VTAS nurodė, kad vaikui, sulaukusiam 16 metų, taikoma baudžiamoji atsakomybė, 3 VTAS nurodė, jog tais atvejais, kai vaikas patraukimas baudžiamojon atsakomybėn nėra galimas, vaikui taikoma administracinė atsakomybė. Administracinė atsakomybė taip pat taikoma tėvams (3 savivaldybės), jei jų vaikas nesulaukęs amžiaus, nuo kurio gali būti patrauktas teisinėn atsakomybėn.

7. VTAS identifikuotos Apsaugos nuo smurto privačioje erdvėje įstatymo nuostatų, susijusių su nepilnamečiais smurto aukomis bei nepilnamečiais smurtautojais, taikymo problemos

Apibendrinus VTAS pateiktą informaciją, išskirtinos sekančios įstatymo taikymo problemos:

1. Nepakankamas paslaugų smurto aukoms prieinamumas ir neišvystyta paslaugų infrastruktūra, sąlygojantys:

1.1. smurto aukų atsisakymą nuo siūlomos pagalbos ar vaiko smurto aukos paėmimu iš šeimos;

1.2. problemas, susijusias įpareigojimo smurtautojui gyventi skyrium nuo smurtą patyrusio asmens taikymu. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas numato smurtautojui galimybę gauti informaciją apie įstaigas, teikiančias nakvynės paslaugas, kai taikomas įpareigojimas išsikelti iš gyvenamosios vietos, tačiau ne visuose rajonuose yra įstaigų, teikiančių nakvynės paslaugas smurtautojams. Todėl neretai smurtautojas ir nukentėjęsysis ir toliau gyvena kartu.

2. Nėra efektyvaus kontrolės mechanizmo, kuris užtikrintų teismo įpareigojimo smurtautojui gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo vykdymą, vangus policijos pareigūnų reagavimas į pranešimus apie šių įpareigojimų nevykdymą.

3. Neretai baudžiamajame procese dėl smurto artimoje aplinkoje nepilnamečiai asmenys laikomi liudininkais, o ne smurto artimoje aplinkoje aukomis, kas nesukelia smurtautojui teisinių pasekmių, todėl smurtautojas dažnai išvengia atsakomybės.

4. Nesavalaikis policijos pareigūnų pranešimas VTAS apie nepilnamečių, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, tapusiu jo liudininku ar gyvenančiu aplinkoje, kurioje buvo smurtauta, arba kai smurtavęs asmuo yra nepilnametis.

5. Bendravimo su vaikais tobulinimo (tėvystės įgūdžių tobulinimo) kursų organizavimo ir skyrimo problemos. VTAS teigimu, praktikoje dažni atvejai, kai byla dėl smurtinio elgesio nenagrinėjama teisme, nes ikiteisminiai tyrimai nutraukiami susitaikius smurtautojui bei smurtą patyrusiam asmeniui. Taip smurtautojas išvengia teisinės atsakomybės įpareigojimų, susijusių ne tik su smurtinio elgesio korekcijos programų, bet ir bendravimo su vaikais įgūdžių tobulinimo kursų lankymu.

Išvados:

13.1. Vaikai yra ypatinga visuomenės grupė, kurios teisės ir teisėti interesai privalo būti užtikrinami. Vaikai dėl jų fizinio ir psichinio nebrandumo yra reikalingi ypatingos apsaugos ir globos, kokios reikia jo gerovei. Vaikas turi teisę turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo

fizinei, protinei, dvasinei, dorovinei ir socialinei raidai (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 27 str. 1 d.). Lietuvos Respublikos Konstitucija, Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas bei Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas įtvirtina prioritetingą tėvų teisę ir pareigą dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, atsižvelgiant į jų fizinę ir protinę būklę, sudaryti sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikas būtų parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje.

13.2. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 19 straipsnyje įtvirtinta vaiko teisė būti apsaugotam nuo visų rūšių smurto. Pagal Konvenciją valstybės pareiga garantuoti, kad būtų išvengta bet kokio smurto prieš vaikus, nesvarbu, ar jo griebtųsi valstybės pareigūnai, ar tėvai, ar mokytojai, ar kiti globėjai. Valstybės pareiga garantuoti, kad įstatymais ir kitokiomis priemonėmis būtų galima veiksmingai išvengti visų rūšių smurto prieš vaikus, įskaitant ir smurto, pasireiškiančio fizinių bausmių forma. Konvencijos 19 straipsnio 2 dalyje numatytas nebaigtinis sąrašas priemonių (įskaitant ir smurtautojų baudžiamąjį persekiojimą), kurių valstybė turi imtis, kad apsaugotų vaikus ir padėtų išvengti smurto.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto Bendrajame komentare Nr. 13 „Dėl vaiko teisės būti apsaugotam nuo bet kokios formos smurto“ smurtu laikoma tiek fizinio, tiek psichologinio smurto formos ir toks sąvokos išaiškinimas nepalieka galimybės įteisinti jokie smurto naudojimo. Komitetas taip pat pateikia nebaigtinį smurto prieš vaikus formų sąrašą bei išaiškina kiekvieną sąvoką – aplaidus elgesys, psichologinis smurtas, menkinimas ir nežmoniškas ar žeminantis elgesys, kt.

Nagrinėjant šių valstybės prisiimtų įsipareigojimų atspindį nacionalinėje teisėje, pastebėtina, jog smurtą draudžiančios nuostatos įtvirtintos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme (10 straipsnis, 53 straipsnio 2 dalis), netiesiogiai – Civiliniame kodekse, apibrėžiančiame tėvų teises ir pareigas vaikams, baudžiamuoju įstatymu kriminalizuotos smurtinės veikos prieš nepilnamečius (mažamečius), taip pat netinkamas tėvų valdžios įgyvendinimas.

Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas smurtą artimoje aplinkoje priskiria prie visuomeninę reikšmę turinčių veikų, apibrėžia smurto artimoje aplinkoje sampratą, nustato smurto artimoje aplinkoje subjektų teises ir atsakomybę, prevencijos priemonių įgyvendinimą, pagalbos smurto artimoje aplinkoje atveju teikimą ir apsaugos priemonių smurtą patyrusiam asmeniui taikymą ir kartu su kitais nacionaliniais teisės aktais šis įstatymas reglamentuoja ir vaiko apsaugą nuo smurto.

Valstybės įsipareigojimų vykdymo kontekste paminėtinos ir programos bei jų įgyvendinimo (priemonių) planai, numatantys smurto prevencijos priemones, pagalbos smurtą patyrusiems vaikams sistemos ir paslaugų plėtrą.

Valstybinėje smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014–2020 metų programoje ir jos įgyvendinimo vertinimo kriterijų ir jų reikšmių sąrašė, patvirtintuose Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2014 m. gegužės 28 d. nutarimu Nr. 485 nurodyta, kad prie Programos įgyvendinimo prisideda ir Vaiko gerovės 2013–2018 metų programa, patvirtinta socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012 m. gruodžio 3 d. įsakymu Nr. A1-547 „Dėl Vaiko gerovės 2013–2018 metų programos patvirtinimo“, Psichikos sveikatos strategija, patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo 2007 m. balandžio 3 d. nutarimu Nr. X-1070 „Dėl Psichikos sveikatos strategijos patvirtinimo“, Alkoholio ir tabako kontrolės programa (tarpinstitucinis veiklos planas), patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. rugsėjo 14 d. nutarimu Nr. 1080 „Dėl Alkoholio ir tabako kontrolės programos (tarpinstitucinio veiklos plano) patvirtinimo“. Tačiau pabrėžiama, kad visų rūšių ir formų smurto (fizinio, emocinio, seksualinio) prieš vaikus su visomis

jo apraiškomis, jo prevencijos ir intervencijos problemoms spręsti skirta Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2011–2015 metų programa, patvirtinta socialinės apsaugos ir darbo ministro 2011 m. sausio 3 d. įsakymu Nr. A1-2 „Dėl Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2011–2015 metų programos patvirtinimo“.

Nacionalinėje smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2011 – 2015 metų programoje, patvirtintoje socialinės apsaugos ir darbo ministro 2011 m. sausio 3 d. įsakymu Nr. A1-2, numatyta organizuoti kompleksinių paslaugų teikimą vaikams, nukentėjusiems nuo smurto, ar netiesioginio šeimyninio smurto aukoms (liudininkams) ir jų šeimų nariams (3.2 priemonė).

Programos įgyvendinimo tikslas – ugdyti visuomenės nepakantumą smurtui prieš vaikus, kompleksškai šalinti smurto prieš vaikus priežastis, sukurti pagalbos vaikams, nukentėjusiems nuo smurto, ir jų šeimų nariams pagalbos ir prevencijos priemonių sistemą, mažinti smurto prieš vaikus paplitimą. Programos priemonės skiriamos vaikams, galintiems nukentėti ar nukentėjusiems nuo psichologinio, fizinio, seksualinio išnaudojimo bei apleistumo, jų šeimoms, smurto ir patyčių prevencijai mokyklose.

Organizuojant kompleksinių paslaugų teikimą vaikams, nukentėjusiems nuo smurto, ar netiesioginio šeimyninio smurto aukoms (liudininkams) ir jų šeimų nariams (minėtos programos 3.2. priemonė) iš tikslinių valstybės biudžeto lėšų finansuojami projektai, skirti organizuoti kompleksinių paslaugų teikimą vaikams, nukentėjusiems nuo smurto, ar netiesioginio šeimyninio smurto aukoms (liudininkams) ir jų šeimų nariams. Projektų atranką pagal nustatytus programų įgyvendinimo prioritetus, reikalavimus projektams, projektų atrankos ir vertinimo kriterijus (patvirtinti socialinės apsaugos ir darbo ministro 2011 m. kovo 24 d. įsakymu Nr. A1-152) vykdo Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Konkurse (projektų atrankoje) turi teisę dalyvauti nevyriausybinės organizacijos, turinčios ne mažiau kaip 3 metų darbo patirtį, teikiant kompleksines paslaugas smurto aukoms ir jų šeimos nariams ir galinčios užtikrinti iš dalies projekto finansavimą iš kitų finansavimo šaltinių.

13.3. Smurto prieš vaiką atvejais neginčytina, jog valstybės (teisėsaugos) institucijos ir pareigūnai privalo patraukti teisinę atsakomybę asmenį, smurtavusį prieš vaiką ir imtis efektyvių priemonių vaiko interesams apsaugoti. Tačiau vaiko interesai turėtų būti įvertinti visapusiškai, visų vaiko teisių užtikrinimo kontekste (vaiko teisė augti, jei tai įmanoma, šeimoje, valstybės pareiga padėti šeimoms, patiriančioms sunkumus, valstybės pareiga taikyti prevencines priemones prieš smurtą ir kt.). Teisminių priemonių taikymo tikslingumas smurto prieš vaikus atvejais priklauso nuo pažeidimo pobūdžio, sunkumo ir turėtų būti sprendžiamas atsižvelgiant į Konvencijos principus⁸. Taip pat turėtų būti įvertinta ar valstybės institucijos ir pareigūnai ėmėsi visų veiksmų, šeimos ir vaiko problemoms spręsti.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto nuomone, pagal Konvencijos nuostatas, tais atvejais, kai vienas iš tėvų laikomas skriaudėju, 9 straipsnis reikalauja stengtis vaiko neatskirti nuo antrojo iš tėvų, jei šis laikomas nevartojančiu prievartos. Tėvystės teisių atėmimas iš asmenų kurie netinkamai elgiasi su vaikais arba taiko jiems fizinės bausmės, vaiko atskyrimas ne visada būtinas, ir, jeigu įmanoma, reikėtų stengtis išspręsti problemą šeimoje.⁹

13.4. Aukščiau minėtame JT Vaiko teisių apsaugos konvencijos 19 straipsnyje įtvirtinta valstybės pareiga, siekiant apginti vaiką nuo priežiūros nebuvimo ar nerūpestingo elgesio ir kt., kuriuos vaikas gali patirti iš tėvų, teisėtų globėjų ar kurio nors kito jį globojančio asmens, imtis visų reikiamų teisinių, administracinių, socialinių ir švietimo priemonių. Jungtinių Tautų Vaiko teisių

⁸ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas. – United Nations Children’s Fund, 2002. – P. 187.

⁹ Ten pat, – P. 187-188.

komitetas Bendrajame komentare Nr. 13 „Dėl vaiko teisės būti apsaugotam nuo bet kokios formos smurto“, nurodo, kad valstybės turi kurti ir vystyti efektyviai veikiančius mechanizmus, kurie leistų identifikuoti egzistuojančias problemas, apie jas pranešti atitinkamoms institucijoms, kurios galėtų pradėti išsamesnę problemų analizę, jei reikia, į pagalbą pasitelkiant kitas institucijas, tarp jų ir teisėsaugos. Labai svarbu, kad vaikams, tapusiems smurto aukomis, būtų padedama fiziškai bei psichologiškai atsigauti, reintegruoti į visuomenę. Komitetas skatina imtis procedūrų, kurios padėtų užtikrinti Konvencijos 19 straipsnyje numatytų priemonių vykdymą, kokybę, prieinamumą ir efektyvumą.

13.5. Pagal Apsaugos nuo smurto artimoje erdvėje įstatymo 2 straipsnio 4 dalies nuostatas, smurtą artimoje aplinkoje patyręs asmuo – asmuo, prieš kurį panaudotas smurtas artimoje aplinkoje, taip pat vaikas, tapęs smurto artimoje aplinkoje liudininku ar gyvenantis aplinkoje, kurioje buvo smurtauta. Smurtu laikytinas veikimu ar neveikimu asmeniui daromas tyčinis fizinis, psichinis, seksualinis, ekonominis ar kitas poveikis, dėl kurio asmuo patiria fizinę, materialinę ar neturtinę žalą.

Pagalba smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenims laikytinos psichologo, teisinės, socialinės, sveikatos priežiūros, švietimo, apgyvendinimo ir kitos būtinos paslaugos, teikiamos valstybės, savivaldybės institucijų ir nevyriausybinų organizacijų smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenims (įstatymo 2 straipsnio 3 dalis).

Reglamentuojant pagalbos smurto aukos teikimą, įstatymas numato specializuotuos kompleksinės pagalbos (pagalba smurto artimoje aplinkoje atveju įveikiant kritinę būklę, specializuota psichologo, teisinė ir kita pagalba) smurtą patyrusiems asmenims teikimą specializuotos pagalbos centruose.

Vadovaujantis minėto įstatymo 8 straipsnio nuostatomis, pagalbos valdymas apima pagalbos priemonių planavimą, administravimą, organizavimą, atsakomybės paskirstymą ir finansavimo užtikrinimą. Vyriausybė tvirtina Vyriausybės įgaliotos institucijos parengtą ilgalaikę valstybinę pagalbos teikimo ir finansavimo programą, kuri finansuojama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų ir tarptautinių programų. Vyriausybės įgaliotos institucijos yra atsakingos už specializuotos pagalbos centrų programos parengimą. Specializuotos pagalbos centrai steigiami prioritetą teikiant nevyriausybiniams organizacijoms.

Pagalbos organizavimas smurto artimoje aplinkoje aukoms reglamentuotas Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo 9 straipsnyje. Pagal šio straipsnio 1 dalies normas, policijos pareigūnai, atvykę į smurto artimoje aplinkoje įvykio vietą, informuoja smurtą patyrusį asmenį, kad su juo susisieks specializuotos pagalbos centras, kuris suteiks jam pagalbą, ir nedelsdami apie įvykį praneša specializuotos pagalbos centrui. Specializuotos pagalbos centras, gavęs pranešimą iš policijos pareigūnų, nedelsdamas susisieks su smurtą patyrusiu asmeniu ir jam pasiūlo specializuotą kompleksinę pagalbą.

Tais atvejais, jeigu nepilnametis patyrė smurtą artimoje aplinkoje, buvo jo liudininkas, gyvena aplinkoje, kurioje buvo smurtauta, arba jeigu įtariamą smurtavęs asmuo yra nepilnametis, policijos pareigūnai nedelsdami, bet ne vėliau kaip kitą darbo dieną, praneša vaiko teisių apsaugos skyriui (9 straipsnio 3 dalis).

Šio įstatymo nuostatas, susijusias su policijos pareigūnų pareigomis (veiksmis) smurto artimoje aplinkoje atvejais, detalizuoja Policijos pareigūnų reagavimo į pranešimus apie smurtą artimoje aplinkoje tvarkos aprašas, patvirtintas Lietuvos policijos generalinio komisaro 2012 m. sausio 31 d. įsakymu Nr. 5-V-84.

Pagal šio Aprašo nuostatas, policijos pareigūnai, atvykę į įvykio vietą, atlieka bendruosius policijos pareigūnų veiksmus, nustatytus policijos veiklą reglamentuojančiuose vidaus dokumentuose (tvarkos aprašuose, instrukcijose), o išsiaiškinę, kad įvykis (nusikalstama veika) įvyko artimoje aplinkoje, t.y. įvykio subjektai – asmenys, siejami arba praeityje sieti santuokiniais, partnerystės, svainystės ar kitais artimais ryšiais, taip pat asmenys, kartu gyvenantys ir tvarkantys bendrą ūkį ir turi smurto požymių, policijos pareigūnai privalo nustatyti kaip smurtas pasireiškė; ar prieš įvykį smurto artimoje aplinkoje subjektai vartojo alkoholio, narkotinių ar psichotropinių medžiagų; ar smurto artimoje aplinkoje subjektams nėra taikomos smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonės; ar anksčiau yra buvę smurto artimoje aplinkoje atvejų, kada, kaip dažnai jie kartojo, ar apie tai buvo pranešta policijai, specializuotos pagalbos centrui, vaiko teisių apsaugos tarnybai; ar nusikalstamos veikos liudininku buvo nepilnametis (vaikas), ar nepilnametis (vaikas) gyvena aplinkoje, kurioje smurtaujama. Su nepilnamečiu (vaiku) įvykio vietoje bendraujama tik neatidėliotinais atvejais, kai yra būtina sužinoti duomenis, reikiamus sulaikyti įtariamąjį, užkardyti rengiamą nusikalstamą veiką ar siekiant išvengti daiktinių įrodymų sunaikinimo arba paslėpimo, klausinėjant nepilnametį (vaiką) gali dalyvauti nepilnamečio (vaiko) teisėtas atstovas, jeigu jis nėra smurtautojas; informuoti smurtą patyrusį asmenį apie galimybę gauti pagalbą.

Jeigu smurtą patyrusiam asmeniui yra būtina medicinos pagalba arba dėl jo fizinės ar psichinės būsenos (asmuo yra girtas, apsvaigęs) be priežiūros lieka nepilnamečiai (vaikai), negalintys pasirūpinti savimi, kartu gyvenantys asmenys, dėl savo fizinių ar psichinių trūkumų ar savybių negalintys likti be priežiūros, policijos pareigūnai privalo nedelsdami spręsti šių asmenų priežiūros klausimą.

Apie pagalbos poreikį vaikui, nukentėjusiam nuo smurto artimoje aplinkoje, sprendžia jų įstatyminiai atstovai (VTAS informuoja juos apie savivaldybės teritorijoje teikiamas paslaugas), todėl VTAS dažniausiai neturi išsamios informacijos ar buvo pasinaudota siūlytomis paslaugomis. Gauta informacija rodo, kad dažniausiai vaikams siūloma psichologinė arba socialinė – pedagoginė pagalba pedagoginėse – psichologinėse tarnybose, mokyklose, vaikų dienos centruose dėl nepakankamai išplėtotos specializuotos pagalbos (paslaugų) ir specialistų trūkumo.

Vertinant specializuotų paslaugų smurto artimoje aplinkoje prieinamumą būtina atsižvelgti į tai, kad specializuotos pagalbos centrai smurtą artimoje aplinkoje aukoms pradėjo veikti 2012 metais (šio tyrimo duomenų imtis 2012-2013 metai), taip pat į tai, kad nemažą dalį paslaugų teikia pedagoginės – psichologinės tarnybos, mokyklos ir kiti subjektai. Tačiau pagalbos vaikui, nukentėjusiam nuo smurto artimoje aplinkoje, užtikrinimo kontekste paminėtina, kad tyrimo metu gauta informacija (pažymos 3 punktas) parodė, jog specializuoti pagalbos smurto artimoje aplinkoje centrai, vykdančys veiklą pagal Valstybinę smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014 – 2020 metų programą, dažniausiai pagalbą teikia suaugusiems asmenims, vaikams tenka nedidelė jų teikiamų paslaugų dalis.

Pažymos 3 punkte pateikti duomenys apie paslaugų vaikams, nukentėjusiems nuo smurto artimoje aplinkoje, teikėjus, paslaugas ir jų aprėptį, VTAS pateiktų duomenų apie smurtą patyrusius vaikus ir vaikų, kuriems buvo suteikta pagalba specialistuotuose centruose santykis (duomenų apie kitų šiame tyrime paminėtų subjektų suteiktų paslaugų kiekį negauta), taip pat pažymos 7 punkte nurodytos Aplinkos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo įgyvendinimo (taikymo) problemos, rodo, kad kompleksinių paslaugų teikimas vaikams, nukentėjusiems nuo smurto, ar netiesioginio šeimyninio smurto aukoms (liudininkams) ir jų šeimų nariams pagal Nacionalinę smurto prieš

vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2011 – 2015 metų programą aptariamu laikotarpiu buvo nepakankamas.

Taip pat keltinas klausimas dėl pagalbos veiksmingumo ir efektyvumo, pvz. teikiamų paslaugų kokybės vertinimo ar kt.

13.7. Kaip buvo pažymėta anksčiau, pagal Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo nuostatas, vaikas, tapęs smurto artimoje aplinkoje liudininku ar gyvenantis aplinkoje, kurioje buvo smurtauta taip pat laikomas patyręs smurtą artimoje aplinkoje. Ši nuostata suponuoja, kad vaikams, gyvenantiems smurtinėje aplinkoje, taip pat tapusiems smurto liudininkais turi būti teikiama specializuota pagalba.

Tyrimo metu iš VTAS gauti duomenys rodo, kad daugiausia pranešimų per ataskaitinį laikotarpį gauta būtent apie vaikus, tapusius smurto artimoje aplinkoje liudininkais (pažymos 2 punktas), tačiau nėra galimybių nustatyti, kiek iš minėtų vaikų ikiteisminio tyrimo metu buvo pripažinti nukentėjusiais.

Tačiau pažymos 3 punkte pateikti Socialinių paslaugų ir priežiūros departamento ataskaitų duomenys rodo, kad tik nedidelė vaikų, nukentėjusių nuo netiesioginio smurto artimoje aplinkoje, dalis gauna kompleksinę pagalbą specializuotos pagalbos centruose. Todėl būtų tikslinga didesnę dėmesį sutelkti ir į netiesioginio smurto aukas.

Atsižvelgiant į tai, kad kai kurių savivaldybių VTAS nurodė, kad vaikai, smurto artimoje aplinkoje liudininkai, gauna mažesnės apimtys paslaugas, nei tiesioginio smurto artimoje aplinkoje aukos, neatmestina, jog ne visais atvejais netiesioginio smurto aukai pasiūloma reikalinga ir jo poreikius (situaciją) atitinkanti pagalba.

13.8. Vaiko gerovės valstybės politikos strategijoje, patvirtintoje Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. vasario 17 d. nutarimu Nr. 184, vienas iš vaiko gerovės valstybės politikos prioritetų yra koordinavimo ir bendradarbiavimo tarp valstybės ir savivaldybių institucijų, įstaigų, nevyriausybinų organizacijų ir visuomenės skatinimas (3.2. punktas), pagrindinis strategijos įgyvendinimo principas – visų suinteresuotų institucijų ir visuomenės grupių dalyvavimo ir bendradarbiavimo principas (4.6. punktas), reiškiantis, jog valstybės ir savivaldybių institucijos, įstaigos, nevyriausybines organizacijos ir visuomenė privalo bendradarbiauti tarpusavyje formuodamos vaiko gerovės politiką ir įgyvendindamos jos nuostatas, bendruomenės, savivaldos ir nacionaliniu lygmenimis keistis informacija vaiko gerovės užtikrinimo srityje.

Šios nuostatos, ypač įvertinant specializuotos pagalbos vaikams, nukentėjusiems nuo smurto artimoje aplinkoje, trūkumą ir prieinamumo savivaldybėse problemas, aktualios nagrinėjamame kontekste. Kaip minėta, dažniausiai vaikams skiriamos psichologinės ir socialinės – pedagoginės paslaugos, kurios teikiamos mokyklose, pedagoginėse – psichologinėse tarnybose ir pan. Todėl išskirtini keli aspektai:

13.8.1. Pagal Socialinės pedagoginės pagalbos teikimo tvarkos aprašo (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 21 d. įsakymo Nr. V-1393 redakcija), nustatančio socialinės pedagoginės pagalbos teikimo vaikams ir mokiniams, mokytojams, tėvams (globėjams, rūpintojams) tikslus, uždavinius, principus, gavėjus, teikėjus, organizavimą ir finansavimą, nuostatas, socialinės pedagoginės pagalbos paskirtis – padėti tėvams (globėjams, rūpintojams), kad būtų įgyvendinta vaiko teisė į mokslą, užtikrinti jo saugumą mokykloje: išsiaiškinti ir šalinti priežastis, dėl kurių vaikas negali lankyti mokyklos ar vengia tai daryti, sugrąžinti į mokyklą ją palikusius mokinius, kartu su tėvais (globėjais, rūpintojais) padėti vaikui pasirinkti mokyklą pagal protines ir fizines galias ir joje adaptuotis.

Tvarkos aprašas išskiria sekančias socialinės pedagoginės pagalbos teikimo formas (Aprašo 15 punktas): individualų darbą (sprendžiant vaiko ir mokinio problemas, konsultuojant jo tėvus (globėjus, rūpintojus), mokytojus); darbą grupėje (gyvenimo įgūdžių ugdymas, pagalba sprendžiant problemas, tėvų (globėjų, rūpintojų), mokyklos bendradarbiavimo skatinimas ir kt.); darbą mokyklos bendruomenėje (saugios mokymosi ir ugdymo aplinkos kūrimas, palaikymas, išteklių telkimas ir kt.). Apraše taip pat nurodytos ir socialinės pedagoginės pagalbos teikimo rūšys: konsultavimas (patarimai, pasitarimai, papildoma mokomoji pagalba vaikams ir mokiniams, jų grupėms, mokytojams, kitiems švietimo pagalbos specialistams, tėvams (globėjams, rūpintojams) siekiant padėti išsiaiškinti tai, kas vyksta jų gyvenime ir mokymosi aplinkoje); tyrimai (siekiant išsiaiškinti aplinkos poveikį vaikui ir mokiniui, ugdymosi ir mokymosi sunkumus, kas padeda valdyti procesą, reiškinio sąlygas, patikrinti priežastinius reiškinių ryšius ir kita); mokymas ir švietimas (skirtas padėti vaikams ir mokiniams išmokyti kūrybiškai ir kritiškai mąstyti, bendrauti, pažinti save, aplinką, gebėti priimti sprendimus, spręsti problemas, elgtis visuomenėje priimtinais būdais, valdyti emocijas, gyvenimo įgūdžių, sveikos gyvensenos ugdymas ir kita); prevencinės veiklos organizavimas (tikslu mažinti teisės pažeidimus, mokyklos nelankymą, laikytis vidaus tvarkos taisyklių, vykdyti alkoholio, tabako, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo, smurto, patyčių, savižudybių, ligų, ŽIV/AIDS, prekybos žmonėmis ir kitų neigiamų socialinių reiškinių prevencija); tėvų (globėjų, rūpintojų), mokytojų švietimas (vaiko raidos, gyvenimo įgūdžių ugdymo, socializacijos, bendravimo ir kitais klausimais).

Smurtą patiriantiems mokyklinio amžiaus vaikams būdingos elgesio, mokymosi, bendravimo problemos keistas elgesys, bendravimo problemos, žema savivartė. Specialistų teigimu, dažniai pasireiškia protesto reakcijos, kurios gali būti: aktyvios ir pasireiškia įvairiomis vaiko elgesio problemomis; pasyvios – bandymas išsilaisvinti iš sudėtingos situacijos – bėgimas iš mokyklos, iš namų, atsisakymas valgyti, naktinis šlapinimasis. Gali atsirasti imitavimas (mėgdžiojimas) – reikšminga charakterio bei asmenybės formavimosi reakcija, nes ji skatina asocialaus elgesio pradžią, ankstyvą rūkymą, girtavimą. Paauglystės amžiuje, kaip smurto prieš vaiką pasekmė, gali pasireikšti antidisciplinarinis elgesys (paauglio veikla nukreipta prieš mokyklos tvarką, reikalavimus), asocialus elgesys (rūkymas, girtavimas, narkotikų bandymas), delinkventiškas elgesys (valkatavimas, vagiliavimas, prievartavimas), autoagresyvus elgesys (savęs žalojimas, suicidiniai bandymai).

13.8.2. Savivaldybių pedagoginių – psichologinių tarnybų veiklą (tikslus, uždavinius, funkcijas ir darbo organizavimą) reglamentuoja švietimo ir mokslo ministro 2003 m. gruodžio 24 d. įsakymu Nr. ISAK-1880 (su vėlesniais pakeitimais) patvirtinti Savivaldybės pedagoginės psichologinės tarnybos pavyzdinius nuostatai (toliau – Nuostatai). Nuostatuose įtvirtinta, jog savivaldybės pedagoginė psichologinė tarnyba yra savivaldybės pagalbos mokiniui, mokytojui ir mokyklai įstaiga (2 punktas), kurios tikslas – didinti specialiųjų poreikių, psichologinių, asmenybės ir ugdymosi problemų turinčių asmenų ugdymosi veiksmingumą, psichologinį atsparumą teikiant reikalingą informacinę, ekspertinę ir konsultacinę pagalbą mokykloms ir mokytojams (6 punktas).

Vertinant susiklosčiusią praktiką, kai nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėję vaikai dėl pagalbos suteikimo nukreipiami į pedagogines – psichologines tarnybas, paminėtina, jog aukščiau nurodytame teisės akte įtvirtinti sekantys šių įstaigų uždaviniai: kuo anksčiau įvertinti asmens specialiuosius ugdymosi poreikius, psichologines, asmenybės ir ugdymosi problemas, padėti jas išspręsti, surasti jam optimalią ugdymo vietą ir formą; stiprinti mokyklos, mokytojų, tėvų (globėjų, rūpintojų) gebėjimus ugdyti specialiųjų ugdymosi poreikių, psichologinių, asmenybės ir ugdymosi problemų turinčius asmenis, formuoti teigiamas nuostatas jų atžvilgiu; padėti mokykloms užtikrinti

kokybišką specialiųjų ugdymosi poreikių, psichologinių, asmenybės ir ugdymosi problemų turinčių vaikų nuo 3 iki 18 metų ugdymą.

Nuostatų 23 punkte nustatyta, kad šios tarnybos gali veikti tik tada, jei joje, be kitų Nuostatuose nurodytų specialistų, dirba psichologas, turintis psichologijos magistro kvalifikacinį laipsnį ar jam prilygstančią profesinę kvalifikaciją.

Iš pedagoginių – psichologinių tarnybų funkcijų, nustatytų Nuostatų 10 – 18 punktuose, atsižvelgiant į aplinkybę, kad konsultuojami ir psichologinių, asmenybės problemų turintys asmenys, jų tėvai (globėjai, rūpintojai), dirbama psichologinių, asmenybės ir ugdymosi problemų prevencijos bei jų sprendimo klausimais, matyti, kad šių įstaigų veikla nukreipta (turėtų būti nukreipta) į ugdymo procesą ir jo organizavimą bei pagalbos jame užtikrinimą 3- 18 metų amžiaus vaikams, jų įstatyminiams atstovams ir mokytojams. Šios tarnybos atlieka ir kitas teisės aktuose nurodytas funkcijas, pvz. bendravimo su vaikais tobulinimo kursai ir kt.

Teigtina, jog visais nurodytais atvejais socialinio pedagogo, mokyklos psichologo ar psichologo bei kitų specialistų, dirbančių pedagoginėje – psichologinėje tarnyboje, vaidmuo nustatant vaiko probleminio elgesio priežastis, teikiant pagalbą vaikui, nukentėjusiam nuo smurto, ir jo šeimai yra neabejotinai reikšmingas ir, atsižvelgiant į specializuotos pagalbos trūkumą, yra reikalingas. Tačiau paslaugų prieinamumo kontekste reikėtų įvertinti ir VTAS nurodytą šių specialistų darbo krūvį, pedagoginių – psichologinių tarnybų atstumą (kaimiškuosiuose rajonuose) nuo vaiko gyvenamosios vietos ir kt., kurie, kaip ir kiti veiksniai, įtakoja pagalbos vaikui savalaikiškumą (eilės, kt.) ir jos tęstinumą, todėl spręstinas paslaugų plėtros, prieinamumo ir efektyvumo užtikrinimo klausimas.

13.9. Nagrinėjant smurtauti linkusio vaiko elgesio korekcijos priemones, paminėtina, jog kaip rodo Policijos departamento pateikti duomenys (pažymos 1 punktas), vaikų, kuriems įteikti pranešimai apie įtarimus dėl smurto artimoje aplinkoje skaičius auga (2012 m. –34, 2013 m. –62).

Tyrimo metu gauta informacija apie artimoje aplinkoje smurtaujančių nepilnamečių teisinės atsakomybės rūšis leidžia teigti, kad ji atitinka vaiko amžių (administracinė, baudžiamoji, taip pat taikoma teisinė atsakomybė tėvams). Tačiau sprendžiant nepilnamečio, linkusio smurtauti, elgesio problemas reikšmingesnėmis ir efektyvesnėmis laikytinos elgesio korekcijos priemonės. VTAS pateiktais duomenimis, dažniausiai smurtaujantiems vaikams ir jų šeimoms teikiamos socialinės paslaugos (pažymos 6 punktas), smurtaujantis vaikas įtraukiamas į prevencines programas, taikomos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonės, teikiama psichologinė pagalba.

Paminėtina, kad Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo tikslas – sukurti vaiko teises ir teisėtus interesus bei visuomenės saugumo poreikius atitinkančią ir elgesio problemų turinčio vaiko socializacijai, ugdymui bei švietimo ir kitos pagalbos teikimui skirtą vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių sistemą, kuri padėtų vaikui įveikti susiformavusį ydingą elgesį, išsiugdyti prasmingo individualaus ir visuomeninio gyvenimo sampratas. Todėl minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių taikymas negali būti laikomas teisinės atsakomybės forma ar rūšimi, kaip nurodė kai kurie VTAS.

Vadovaujantis Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo 5 straipsnio nuostatomis, įpareigojimas smurtautojui laikinai išsikelti iš gyvenamosios vietos, jeigu jis gyvena su smurtą patyrusiu asmeniu ir įpareigojimas smurtautojui nesiartinti prie smurtą patyrusio asmens, nebendrauti, neieškoti ryšių su juo neskiriami, kai smurtautojas yra nepilnametis. Tačiau iš Policijos departamento pateiktų duomenų matyti (pažymos 6 punktas), kad teismai dviem atvejais nepilnamečiams skyrė kardomąją priemonę – įpareigojimą gyventi skyrium nuo nukentėjusių ir buvo apgyvendinti vaikų globos namuose.

13.10. Vertinant savivaldybių VTAS pateiktus duomenis apie smurtautojų elgesio korekcijos programas matyti, kad savivaldybėse taikomos smurtinio elgesio korekcijos programos bei pozityvios tėvystės grupių užsiėmimai, bendravimo su vaikais tobulinimo kursai ir pan. Kadangi šio tyrimo metu nebuvo vertinama, ar pakankamai taikomos smurtinio elgesio prevencijos, smurtinio elgesio keitimo ir tėvystės įgūdžių ugdymo programos, duomenys apie šiose programose dalyvavusių asmenų skaičių nebuvo renkami.

Įpareigojimas asmeniui dalyvauti smurtinį elgesį keičiančiose programose skiriamas kaip baudžiamojo poveikio priemonė pagal Baudžiamojo kodekso 72² straipsnį Šias smurtinį elgesį keičiančias programas įgyvendina apygardų probacijos tarnybos per savo teritorinius padalinius.

Bendravimo su vaikais tobulinimo kursai dažniausiai yra skiriami pagal Administracinių teisės pažeidimų kodekso 37² straipsnį, už 181 ir/ar 181(1) straipsniuose nustatytus administracinės teisės pažeidimus (už tėvų valdžios panaudojimą priešingai vaiko interesams ir kt.).

Vadovaujantis Administracinių teisės pažeidimų kodekso 343 straipsnio nuostatomis, nutarimo dalį dėl įpareigojimo išklausti bendravimo su vaikais tobulinimo kursus vykdo ir šių kursų rengimą užtikrina savivaldybių institucijos. Įpareigotas išklausti bendravimo su vaikais tobulinimo kursus asmuo privalo savo gyvenamosios vietos savivaldybės administracijoje užsiregistruoti į šiuos kursus ne vėliau kaip per penkias dienas nuo nutarimo apskundimo termino pabaigos dienos, jeigu ši nutarimo dalis nebuvo apskūsta, arba nuo tos dienos, kurią skundas dėl šios nutarimo dalies lieka nepatenkintas.

Dalyvavimo bendravimo su vaikais tobulinimo kursuose išlaidas apmoka asmuo, kuriam paskirta ši poveikio priemonė. Asmenų, kurių turtas ir metinės pajamos neviršija Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatytų turto ir pajamų lygių, dalyvavimo bendravimo su vaikais tobulinimo kursuose išlaidos apmokamos valstybės lėšomis.

Už vengimą vykdyti teismo įpareigojimą išklausti bendravimo su vaikais tobulinimo kursus taikoma administracinė atsakomybė, nustatyta Administracinių teisės pažeidimų kodekso 181⁴ straipsnyje – bauda iki keturių šimtų litų.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. gruodžio 12 d. nutarimu Nr. 1517 „Dėl įpareigojimo išklausti bendravimo su vaikais tobulinimo kursus vykdymo tvarkos aprašo patvirtinimo“ buvo patvirtintas Įpareigojimo išklausti bendravimo su vaikais tobulinimo kursus vykdymo tvarkos aprašas. Vadovaujantis šio Aprašo nuostatomis, kursai turėtų prasidėti ne vėliau kaip per 3 mėnesius nuo tėvų prašymo padavimo dienos, kursų trukmė – 20 valandų, jos gali būti suskirstytos į atskirus užsiėmimus: vieno užsiėmimo trukmė – ne trumpesnė kaip 2 valandos ir ne ilgesnė kaip 6 valandos.

Kursus savivaldybėje organizuoja pedagoginės psichologinės tarnybos ar kitos švietimo pagalbos įstaigos. Juos gali vesti šių tarnybų, švietimo pagalbos įstaigų, mokyklų, įmonių, organizacijų psichologai, socialiniai pedagogai, socialiniai darbuotojai, turintys ne mažesnę kaip 3 metų praktinio vaikų ir tėvų konsultavimo emocijų, vaiko raidos, elgesio problemų, tėvų bendravimo su vaikais ar kilus tėvų ginčui dėl vaiko klausimais darbo patirtį, vadovaudamiesi švietimo ir mokslo ministro ar jo įgaliotos institucijos patvirtinta programa. Bendravimo su vaikais tobulinimo kursų programa buvo patvirtinta Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro direktoriaus 2013 m. vasario 19 d. įsakymu Nr.(1.3) V-37.

Šio tyrimo metu surinkti duomenys leidžia daryti prielaidą, jog ne visi VTAS yra informuoti apie apygardų probacijos tarnybų teritorinių skyrių veiklą ir jų vykdomas smurtinio elgesio korekcijos programas.

Atsižvelgiant į prevencijos reikšmę smurto artimoje aplinkoje paplitimo mastui, smurto formas, smurto artimoje aplinkoje latentškumą, tikslinga būtų ieškoti galimybių teikti bendravimo su vaikais įgūdžių lavinimo paslaugų teikimą savivaldybėse teikiamų socialinių paslaugų kontekste, taip pat svarstyti galimybę (išskyrus atvejus, kai tokį įpareigojimą paskiria teismas) šias paslaugas tėvams ar kitiems įstatyminiams vaiko atstovams teikti neatlygintinai.

13.11. Valstybinėje smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014–2020 metų programoje (įvertinant aplinkybę, kad šis dokumentas nukreiptas į pilnamečius asmenis) iš esmės atsispindi šiame tyrime identifikuotos besiformuojančios pagalbos asmenims, nukentėjusiems nuo smurto artimoje aplinkoje, sistemos problemos ir numato jų sprendimo būdus, kurie neabejotinai įtakoja ir nepilnamečių smurto artimoje aplinkoje teisių ir interesų užtikrinimo padėtį, numatomos ir minėtu laikotarpiu ketinamos įgyvendinti prevencinės priemonės neabejotinai reikšmingos ir smurto prieš vaikus artimoje aplinkoje prevencijai (smurtinių elgesį, patyčias mažinančios, pozityvios tėvystės įgūdžius ugdančios programos ir projektai).

Įvertinant tyrimo metu apibendrintus duomenis ir informaciją, taip pat aplinkybę, jog 2015 metais baigiasi Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2011–2015 metų programos įgyvendinimo laikotarpis, kurios tęstinumas turėtų būti užtikrintas parengiant ir derinant su suinteresuotomis institucijomis programą naujam laikotarpiui, tikslinga šį tyrimą baigti, tačiau ateityje analizuoti duomenis apie Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo nuostatų įgyvendinimo įtaką vaiko teisių užtikrinimui, skatinti specializuotų ir kompleksinių paslaugų vaikui, nukentėjusiam nuo smurto artimoje aplinkoje, paslaugų plėtrą ir didinti jų prieinamumą.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, remdamasi tuo, kas išdėstyta, atsižvelgdama į teisės aktuose įtvirtintus prioritetinius vaiko interesų bei vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugos ir gynimo principus, vadovaudamasi Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo 11 straipsnio 1 punktu, 23 straipsnio 4 dalimi, 24 straipsnio 10 punktu, **nusprendžia**:

1. Konstatuoti, kad aptariamam laikotarpiui dėl šio tyrimo metu identifikuotų problemų specializuotos kompleksinės pagalbos prieinamumas vaikams, nukentėjusiems nuo smurto artimoje aplinkoje, nebuvo pakankamas.

2. Atsižvelgiant į tai, kad tyrimo duomenų imties laikotarpis sutampa su Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo įsigaliojimo ir specializuotos kompleksinės pagalbos vaikams, nukentėjusiems nuo smurto artimoje aplinkoje, sistemos formavimo pradžios laikotarpiu, taip pat įvertinant pažymoje nurodytus programinius dokumentus ir numatytas jų įgyvendinimo priemones, vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus iniciatyva pradėtą tyrimą laikyti baigtu.

3. Tęsti Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo nuostatų, susijusių su vaikų teisių ir interesų apsauga, įgyvendinimo stebėseną bei besiformuojančios praktikos įtakos vaiko teisių apsaugos užtikrinimo efektyvumui vertinimą.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė

Edita Žiobienė